

De KERK als GASTENHUIS en HERBERG

Special

van het tijdschrift Mariënborg | december 2009

3 INTRO

5 1. ASPECTEN VAN GASTVRIJHEID EN DE GASTVRIJE PAROCHIE

11 2. DE GASTVRIJE GEMEENTE ALS GEHEEL

16 3. DE GASTVRIJE PAROCHIE ALS HET MODEL VOOR NU EN DE TOEKOMST

20 LITERATUUR

Deze Special is zodanig ingevoegd, dat hij gemakkelijk uit het blad gelicht en gescheiden bewaard kan worden.

© Mariënborg 2009

DE AUTEUR

De auteur van deze Special, Jan Hendriks (Groningen, 1933) werd geboren in een goed gereformeerd gezin. Hij studeerde sociologie in Groningen en Amsterdam. Na zijn afstuderen werkte hij eerst als directeur van het Algemeen Diaconaal Bureau van de Gereformeerde Kerken in Nederland en na zijn promotie als universitair hoofddocent aan de theologische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam voor godsdienstsociologisch onderzoek. Een paar jaar na zijn afstuderen stapte hij over naar de praktische theologie, daar voelde hij zich bijzonder thuis. Vooral omdat het hier uiteindelijk niet gaat om het beschrijven en verklaren van de werkelijkheid – zoals in de sociologie – maar om het verbeteren van de werkelijkheid. Samen met enkele collega's ontwikkelde hij het vak gemeenteopbouw tot een zelfstandige discipline binnen de praktische theologie. Daarin werden theologische en sociaalwetenschappelijke gezichtspunten niet slechts op elkaar betrokken, maar geïntegreerd tot een theologische handelingswetenschap. Zijn hele werkzame leven heeft Hendriks zich ingezet voor innovatie binnen de kerken. Dat is ook het onderwerp van al zijn boeken, 14 stuks tot nu toe en van tal van artikelen. Hij was 24 jaar redacteur van het tijdschrift 'Praktische Theologie'. Binnenkort verschijnt van zijn hand *'Kerkvernieuwing ...gewoon doen! Op weg gaan, met visie en vertrouwen'* (Uitg. Berne, Heeswijk). Daarin richt hij zich in het bijzonder op 'gewone' kerkleden of, correcter, op alle leden van het koninklijk priesterschap zoals Petrus hen aanduidt. De aanleiding daartoe is zijn overtuiging dat zij de eigenlijke dragers zijn van het vernieuwingsproces, en dat het van hen afhangt, niet van de zogenaamde krachtige leiders waar een nerveuze samenleving en een al even nerveuze kerk in toenemende mate om vragen. Jan Hendriks is getrouwd met Alice Wiersema, heeft drie zoons en vier kleinkinderen.

Daar gaan mijn vrouw en ik met twee kleinkinderen op stap. Het doel is Deventer. Die stad staat op stelten. Er lopen geweldige dinosaurussen rond. De kinderen zijn als aan de grond genageld en zullen dus niet weglopen. Daarom krijg ik verlof om de achter ons gelegen Broederenkerk even binnen te gaan. Ik kom in een houten portaal. Op de deur staat een uitnodiging mee te doen aan het middaggebed, dat hier blijkbaar elke middag wordt gehouden. Ik mag niet alleen aanwezig zijn, maar ik mag ook meedoen en me laten horen. Als ik links de deur binnenga sta ik oog in oog met een groot beeld van Maria. Er branden veel kaarsjes. Naast het beeld staat een gebed afgedrukt in grote letters, je kunt het lezen zonder bril. "Tot u bidden wij, ballingen". Ergens verderop in de kerk zitten een paar mensen, onze gastvrouw en -heer. Zij laten mij m'n gang gaan. Zij komen pas in de benen als ik een vraag tot hen richt (www.rk-deo.nl).

DE KERK ALS GASTENHUIS EN HERBERG

In Nijmegen gaan twee priesters de straat op. *Jan Eijkman* en *Fons Meijers*. Met een diep verlangen naar een menselijke wereld. Zij gaan de straat op, zonder uitgewerkt plan, maar met open ogen. Letterlijk op de kruispunten van wegen ontmoeten zij mensen. Dat zijn in hun geval vooral daklozen. Zij stellen zich voor hen open en dat betekent dat zij de wereld als het ware door de ogen van daklozen zien. Daardoor worden zij geraakt en dat zet hen in beweging. Dat leidt tot tal van activiteiten. Daarvoor worden ook groepen in het leven geroepen: een steungroep daklozen, een maatjesgroep, een bezoekersgroep en de werkgroep-de Baan, actief in de tippelzone. Er groeit een nieuwe kerk, een gemeente van daklozen. Even goed lezen. Niet voor daklozen, maar van. Ook de attributen voor de liturgie – die gaandeweg groeit – worden door hen gemaakt (www.kruispunt nijmegen.nl).

In de Doopsgezinde gemeente van Wageningen is pastor *Corien van Ark* actief. Zij heeft een gave voor het omgaan met kinderen. Zodoende raakt zij betrokken bij de kinderen in de eredienst. Dat leidt uiteindelijk tot bloeiende en echte kerkdiensten voor de kleintjes. Het begon met vijf kinderen en nu zijn het er meer dan honderd.

Zij weet met open oog en hart naar deze kinderen te kijken. Wie zijn zij? Waar hebben zij plezier in? Wat zet hen in beweging? Wat hebben zij nodig om zich prettiger te voelen terwijl hun ouders in de kerk zitten? "Door deze vragen hebben we ons in eerste instantie laten leiden", zegt ze, "en de kinderen hielpen ons verder". (curs. JH). Zo groeide gaandeweg "een plekje waar zij samen met anderen kunnen groeien in vertrouwen in zichzelf, in anderen en in Gods liefdevolle aanwezigheid". En dat leidde er weer toe dat veel ouderen voor het eerst of opnieuw een plekje in

de kerk vonden. Zo werd een vergrijsde gemeente verrijkt met vele nieuwe gezichten. "We zijn een ronde tafelerk geworden, een herberg voor jong en oud". (www.komindekring.com).

Zo kan ik nog een hele tijd doorgaan. Maar dat hoeft niet. U kunt die verhalen zelf opzoeken (bijvoorbeeld in het boekje 'Kijken met andere ogen. Een rondreis langs open en gastvrije kerken') of ophalen bij de website www.kijkopkerk.nl. Daaruit blijkt ook een grote creativiteit in gemeenten en parochies. Deze website gaat uit van de oecumenische stichting 'Leve de Kerk'. Deze stimuleert de ontwikkeling van de gastvrije parochie ook op andere manieren bijvoorbeeld door het organiseren van ontmoetingsdagen in Utrecht. Daarvan kan men op de hoogte komen via het E-zine van de stichting waarop men zich gratis kan abonneren door een mailtje te sturen naar en regelmatig te kijken op www.levedekerk.nl of www.kijkopkerk.nl

De essentie van de *gastvrije kerk* of *de kerk als gastenhuis* of *herberg* zit in alle drie de verhalen. Ik

gebruik beide begrippen voorlopig door elkaar. Verderop beweer ik dat die begrippen elkaar aanvullen. Dat type parochie ga ik nu wat systematischer beschrijven. Dat is de moeite waard, want het is het model van de kerk van nu en de toekomst. Waarom? Dat wordt aan het slot van deze *Special* uitgewerkt. Maar eerst vertel ik nog even iets over doel en opzet hiervan.

Ik heb een duidelijk doel. Om dat duidelijk te maken gebruik ik de metafoer waarmee ik mijn nieuwe boekje, waarvan ik het manuscript zo juist naar de uitgever gezonden heb, afsluit. Ik ben daar nog niet los van. Vandaar dat ik dat beeld ook nu weer even gebruik. In de epiloog daarvan stel ik dat de kerken zich als het ware op een rotonde bevinden. Het is er een met vele afslagen. Ik probeer u te verleiden de afslag *kerkvernieuwing* te nemen. Die zie ik als de enige doorgaande route.

Maar ik merk nog even met klem op: dat kan alleen als we ons met de feiten verzoenen. Dat wil zeggen onszelf niet zien als slachtoffer van bijvoorbeeld de omstandigheden of het kerkbestuur. Dat maakt ons machteloos. Nodig is uitgaan van de feiten: nu het is zoals het is, hoe antwoord ik daarop? Kortom: van de rotonde af. Ik kies voor de afslag *parochie als gastenkerk* of *herberg*. Waar staat die voor?

1. ASPECTEN VAN GASTVRIJHEID EN DE GASTVRIJE PAROCHIE

Het centrale begrip is *gastvrijheid*. Dat geeft de essentie beter weer dan het begrip *openheid*. Dat begrip is leeg en blijkt in de praktijk allerlei misverstanden op te roepen. Vooral ook de gedachte van *grenzeloosheid*. *Grenzeloosheid* schept een onherbergzame vlakke. En dat wordt allerminst bedoeld. Ik vermijd daarom het begrip ‘open kerk’ en gebruik het woord *gastvrije parochie*. *Gastvrijheid* herschept de vlakke in een ruimte waar het goed toeven is. Het woord *gast* komen we in de *gastvrije parochie* in drie betekenissen tegen: wij zijn zelf gasten, we stellen ons dus (!) open voor andere gasten en we zijn bij elkaar te gast.

We zijn zelf gasten

Met *gastvrijheid* wordt in de praktijk vaak bedoeld: de deuren openzetten. Dat hoort er ook bij, maar dat is niet de essentie. Het hart van de *gastvrijheid* ligt in het besef: we zijn zelf gasten, vreemdelingen, ballingen, pelgrims, Gods volk onderweg. We zijn geen eigenaars van de wereld, zelfs niet van ‘ons’ kerkgebouw, maar gasten. Geen kolonisten maar voorbijgangers. De aarde is van God, wij mogen daarop een tijdje als zijn gast verblijven. Gasten met een tijdelijke verblijfsvergunning. Op doorreis naar het vaderland dat merkwaardigerwijs niet achter ons ligt, maar voor ons (*Fil.3,20*).

Dat is een heel oude gedachte. Die wordt kort en krachtig verwoord in Psalm 39: “Een vreemdeling ben ik, bij u te gast, zoals ook mijn voorouders waren”. Ook voor Jezus geldt dat hij een vreemdeling is, onderweg. Dat komt in de bijbelvertaling van Luther heel bijzonder tot uitdrukking. De vraag uit Johannes 1,38, “Rabbi (meester), waar logeert u?”, luidt bij Luther:

“Meister, wo ist deine Herberge?”

Dát is het beslissende en alles bepalende uitgangspunt. Wij zijn vreemdelingen. Zo zagen christenen zich aanvankelijk. En dat namen de omstanders ook waar, tot hun verbazing. Zo spreekt ‘Aan Diognetus’, een geschrift uit de tweede eeuw, over “vreemde mensen die christenen. Ze wonen in hun eigen land, maar als vreemdelingen. Ze delen in alles mee als burgers, maar hebben alles te lijden als vreemdelingen. Elk vreemd land is

hun vaderland, en elk vaderland is hun vreemd.” Kortom identiteit (zelfbeeld) en imago (het beeld dat anderen van ons hebben) vallen samen.

Met dubbel paspoort

Dit besef van vreemdeling te zijn leeft in alle kerken. Maar het is daar vaak een van de vele kenmerken. In de vroege kerk was dit het centrale gegeven. Dat leeft niet toevallig vooral voort in de rooms-katholieke kerk. Dat beleefde ik ook in Deventer met dat “tot u bidden wij ballingen”. Daaraan word ik ook herinnerd in de parochiekerk in Oosterbeek, bijvoorbeeld wanneer daar bij de eucharistie uitgegaan wordt van het Eucharistisch gebed VI, waarin deze zin voorkomt: “Bevestig uw kerk die in ballingschap is”.

In een huis-aan-huis-blad in Utrecht las ik over een jubileum van een gemeente. Zij bestaat vijftig jaar en wil de hele buurt in de feestelijkheden laten delen. De buurtbewoners worden als volgt uitgenodigd: “Vijftig jaar vreemd. Vreemd in het leven, vreemd in de wijk. U bent van harte welkom als u met ons af en toe vreemd wilt zijn.” Ik wist het direct: dat moet een katholieke parochie zijn. En zo was het, de Dominicusparochie in Oog en Al.

Aan die status van vreemdeling-zijn herinnert ook het woord ‘parochie’. Dat betekent zoveel als gemeenschap van vreemdelingen, mensen die onderweg zijn en een tijdelijk onderkomen zoeken. Die betekenis is helaas vaak onder kerkjuridisch stof bedolven, maar dat kan er vanaf worden geblazen.

Hoe het ook zij, het is vandaag nog zoals het eeuwen geleden al was: we zijn vreemdelingen. Natuurlijk, we behoren tot het koninkrijk der Nederlanden, maar ook tot een ander Koninkrijk. We zijn mensen met een dubbel paspoort. Voor zover niet gesecculariseerd, want secularisatie betekent dat we dat ene paspoort inleveren.

Ruimte voor gasten

Daarmee is het verhaal van de *gastvrije gemeente* nog niet afgelopen. Integendeel. Dat besef *gast van God te zijn* leidt er bijna automatisch toe – en leidde er in de loop van de geschiedenis ook vaak feitelijk toe! – dat we nu ook ruimte scheppen voor anderen. In het bijzonder voor hen die de samenleving als onherbergzaam beleven. Dat verband wordt al in het Oude Testament gelegd. Zo wordt de Israëlieten geboden *gastvrij te zijn*,

omdat zij uit ervaring weten wat het betekent gast te zijn. (Deut. 24,17-22). Het feit dat hun dit bevolen wordt maakt overigens duidelijk dat de eigen ervaring van gast-zijn toch niet automatisch leidt tot solidariteit met gasten.

Niettemin mag worden gezegd dat er een verband is tussen uit ervaring weten wat het betekent gast te zijn en het opkomen voor vreemdelingen. Ook dat viel de samenleving destijds bij de christenen op, niet alleen omdat christenen zichzelf als vreemden zagen, maar ook omdat zij zich nota bene openstelden voor anderen. En de samenleving maakte zich daarover ook zorgen, want men vreesde dat die sekte – zoals de kerk aanvankelijk genoemd werd – daardoor explosief zou groeien.

Kenmerkend voor de gastvrije gemeente is dus: open naar God, naar elkaar en naar vreemdelingen.

Die twee elementen, zelfbeeld en missie, vormen de dragende as van de gastvrije gemeente. Dat verband wordt ook nu nog gelegd, bijvoorbeeld door de Duitse katholieke theoloog *Rolf Zeffass*. Hij typeert de gemeente als 'Gods volk onderweg' en zegt dat daarbij een nieuwe metafoor voor kerk-zijn past, nl. herberg-zijn. En hij stelt vervolgens dat kerken die zich verstaan "als Herberge des Volkes Gottes auf seinem Weg" voorrang dienen te geven aan allen die niet geaccepteerd worden, geen tehuis hebben, zonder bescherming en richtingloos zijn. Hij spreekt van een "vorrangige Option" voor deze mensen.

Bij elkaar te gast

In de derde plaats wordt het begrip gast gebruikt in de combinatie van bij elkaar te gast zijn. Bij elkaar als parochianen, maar ook als parochianen en gasten. Dan ontstaat een ontmoeting. Ons openstellen voor anderen – hen toelaten in ons leven – en gast worden in het leven van anderen. Afwisselend in de rol van gastheer en gast. Ik kom er straks nog op terug onder het kopje wederkerigheid. Hier noem ik dit alleen even volledigheidshalve.

Kenmerkend voor de gastvrije gemeente is dus: open naar God, naar elkaar en naar vreemdelingen. De grenzen tussen 'elkaar' en 'vreemdelingen' zijn overigens vloeiend. Zo zijn er kerkleden die zichzelf in hun parochie, mogelijk zelfs in hun kerk, als

vreemde beleven, of door anderen als vreemdeling beschouwd worden.

De vreemdeling wordt niet slechts geduld, er wordt ruim baan voor hem en haar gemaakt. Hij mag niet alleen aanwezig zijn, maar ook meedoen. Sterker nog, in de gastvrije gemeente wordt de vreemdeling niet geduld, maar staat hij centraal. Dat zien we bijvoorbeeld bij Paulus. Er is in de gemeente herrie over de liturgie. De een wil meer, laat ik maar zeggen, gedegen exegese, de ander wil graag meer nadruk op de profetie, een derde fleurt op bij tongentaal en tekenen van de aanwezigheid van de Geest. Wat nu? Zij wenden zich tot Paulus. Heeft hij misschien een oplossing?

Zij krijgen van hem een brief die ongeveer hier op neerkomt. Hoe de liturgie er uit moet zien, moeten jullie zelf maar bekijken. Ik geef je alleen een criterium, dit: het moet zo vorm krijgen

dat de vreemdelingen, de mensen op de drempel kunnen meemaken wat hier gebeurt. "Paulus verheft de niet-christelijke kerkdienstbezoeker tot criterium voor het verloop en de opbouw van de eredienst", aldus de Duitse protestantse theoloog *Michael Herbst*. (Daarbij beroept hij zich onder meer op 1 Kor.14,9).

Zo begrijp ik ook de heilige Benedictus. Hij stelt aandacht voor de vreemdeling boven de handhaving van kerkelijke voorschriften. Zo zegt hij in zijn Regel: "De overste verbreekt omwille van een gast zijn vasten." Dit is typerend voor de gastvrije parochie: met open ogen in de samenleving staan en

Gastvrouw bij de koffie na de dienst

bereid zijn met die kennis wat te doen.

Gast zonder creditcard

In de gemeente als gastenhuis komen we dus, om het zo maar eens te zeggen, drie personen tegen: gast, gastheer en God. Het wonderlijke is dat die drie van plaats wisselen. De gastheer wordt gast en de gast gastheer. Sterker nog. Iemand kan pas als gastheer optreden als hij uit ervaring weet wat het betekent gast te zijn. Gastvrijheid begint met gast zijn. Dat zagen we in de verhalen over Nijmegen en Wageningen waarmee ik begon. Deze algemene regel geldt voor alle situaties, ook voor schijnbare simpele zaken als het koffie drinken na de kerkdienst. Zij die in de St. Bernulphusparochie in Oosterbeek gastvrouw zijn bij de koffie na de dienst, zouden eerst maar eens een paar keer anoniem gast moeten zijn in de Vredebergkerk in diezelfde plaats. En vice versa. Eerst maar eens ondervinden wat het betekent gast te zijn.

Zo ging het ook destijds al. De leerlingen van Jezus moeten eerst leren als gast in de wereld te leven. Jezus zendt hen als gast de wereld in (*Luc. 10, 1-9*). "Zonder reistas en tweede paar schoenen moeten zij zich als zendingen van zijn evangelie van gastvrijheid aan hen toevertrouwen die hen in hun huizen opnemen." (*Zerfass*). Of, om het in termen van vandaag te zeggen, zij gaan als gast de wereld in zonder creditcard.

Gast en gastheer wisselen van plaats. Maar waar blijft Jezus in dit geheel? Ook hij doet mee aan deze stoelendans. Hij verschuilt zich in de vreemdeling, getuige zijn vraag: "Ik was vreemdeling en waar waren jullie eigenlijk?" (*Matt. 25,35*). Daaraan wordt in latere tijden steeds weer herinnerd. Zo hield Augustinus in een preek de kerkgangers al voor: "Ieder van ons verwacht Christus te ontmoeten in de hemel, maar heb aandacht voor Christus die op straat voor je deur ligt, heb aandacht voor Christus die honger heeft en kou lijdt, die in nood verkeert en vreemdeling is." Zo

ook zei Benedictus dat je de gast moet ontvangen als Christus, "degene die men ook werkelijk ontvangt". Dat wordt tot op vandaag nog gepraktiseerd in de benedictijnen-kloosters. Wanneer daar een vreemdeling aanklopt, wordt hij ontvangen met 'Benedicamus Domino': Laten we de Heer zegenen.

Wederkerigheid

Gasten worden gastheren en omgekeerd. Als dat gebeurt kun je wat beleven! Ik heb dat meegemaakt in een dienst waarin mensen

met een verstandelijke handicap – die als regel gast zijn in 'onze' (!) kerk – van a tot z het heft in handen namen. Ook de preek. Die gaat over de barmhartige Samaritaan. Ik val al ongeveer in slaap, als dat thema genoemd wordt, want dat verhaal ken ik nu wel. Maar nu gebeurt er iets.

Voor de preekstoel ligt een jonge man met een verstandelijke handicap, kennelijk in elkaar geslagen door de rovers. Daar komt een priester, ook al met een verstandelijke beperking. Hij doet wat het script – de Bijbel dus – voorschrijft en gaat aan de overkant voorbij. Maar halverwege bekeert hij zich; hij valt uit zijn rol loopt dwars door het priesterkoor en helpt de man overeind.

Hij laat daardoor de zenuwachtig lachende gemeente met een probleem achter. Hebben we ooit een preek gehoord die de bedoeling van dit verhaal zo helder naar voren bracht? Wie kan deze exegetische overtreffen? Waar zijn we getuige van geweest? Was het een verstandelijke gehandicapte die zich verkleed had als priester? Of was het omgekeerd en zagen we een priester die zich verstopte in het gestalte van een mens met een verstandelijke beperking? Of moeten we het nog wat dieper zoeken?

Van adressant tot participant

Waar het om gaat is, dat in de gastvrije gemeente de gast van adressant tot participant wordt. Niet alleen in het voorbeeld dat ik gaf, zo gaat het in alle gastvrije parochies. Bijvoorbeeld ook in de gevangenis in Haarlem. In de diensten die daar worden gehouden hebben de gedetineerden een actief aandeel. Zij zijn niet alleen de ontvangers van het evangelie maar ook de mede-uitleggers! En dat doen ze en de uitleg wordt daardoor verrijkt. Zij reageren zo onbevangen op allerlei bijbelgedeelten dat de kerkelijke vrijwilligers zelfs een overbekende tekst met nieuwe ogen bekijken. Datzelfde geldt ook voor de kerk van daklozen in Nijmegen.

Geen nieuws zal de karmeliet Carlos Mesters wel zeggen. Zo functioneren ook de leesgroepen in Brazilië die vooral bestaan uit de armen. "Wij helpen hen en zij helpen ons om het lezen te verdiepen", aldus Mesters in *VolZin* die intussen in deze benadering veel navolging heeft gekregen. In het bijzonder in de methodiek die wordt aangeduid met *Bible Sharing*, een door het Lumko-instituut in Zuid-Afrika ontwikkelde zeer eenvoudige methode

“Maar halverwege bekeert hij zich; hij valt uit zijn rol loopt dwars door het priesterkoor en helpt de man overeind.”

om bijbel en leven met elkaar te verbinden. De boodschap is duidelijk: als allen participant worden, wordt de boodschap duidelijker en werkt zij ook meer door. En met de verandering in de rol van 'gewone' mensen verandert ook de rol van de pastores. Zij worden van reisleader, reisgenoot. In de gastvrije gemeente gebeurt wat Jaap Firet, de gereformeerde grondlegger van de praktische theologie, karakteristiek vindt voor de pastor: Spreken als een leerling.

Kenmerkend voor werkelijke gastvrijheid is ruimte scheppen voor de gast en tegelijkertijd jezelf laten zien. Er wordt wel gesuggereerd dat die twee

Nijmegen, aan de gevangenispredikant in Haarlem of aan Carlos Mesters. Of lees nog eens de meditatie 'Kerk en schare' van de bekende hervormde theoloog O. Noordmans die in 1933 stelde dat de toekomst van de kerk misschien wel veel meer afhankelijk is van de schare dan van de gemeente. Met de schare bedoelde hij de randleden en de buitenkerkelijken. Met de gemeente degenen die zich onder het gezag van het ambt stellen.

Pastoraat van de uitnodiging

Waar het om gaat is dat in de gastvrije gemeente de openheid de identiteit versterkt. Nergens wordt zo over de eigen identiteit nagedacht als juist in de gastvrije parochie. Dat ligt ook voor de hand. Een illustratie. Overal in het land worden zogenoemde Thomasdiensten gehouden. Dat zijn – met een knipoog naar de

“We willen een herberg zijn voor onze gasten, maar wat hebben we in huis?”

zich tot elkaar verhouden als water en wijn. Een beetje meer van het een zou impliceren een beetje minder van het ander. En dat leidt dan weer tot de bange vraag hoe ver we mogen gaan? Of, in de formulering van de twee Duitse theologen Karl Foitzik en Elsbe Gosmann: 'Hoe open mag en hoe duidelijk moet de christelijke gemeente vandaag zijn?' De vraag waarom het ene mag en het andere moet, laten we nu maar rusten.

Ruimte voor gasten, vreemdelingen, zou ten koste gaan van de boodschap. Ik zou zeggen: leg die stelling maar eens voor aan de beide priesters uit

discipel die vaak wordt aangeduid als de 'ongelovige' Thomas – kerkdiensten voor rand- en buitenkerkelijken. Deze diensten worden voorbereid door een werkgroepje, dat steeds weer voor de vraag staat: We willen een herberg zijn voor onze gasten, we willen hun het beste voorzetten dat we hebben, maar wat hebben we in huis? Wat geloven we nu eigenlijk zelf? Zij krijgen niet de kans in de aloude routines te blijven hangen.

Mensen vrij laten en je zelf laten zien. Zo ervoer ik de Broederenkerk in Deventer. De kerk laat zich zien, al bij de uitnodiging om te participeren aan het middaggebed. Maar ook wordt mijn vrijheid gewaarborgd. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de positionering van gastvrouw en -heer. Zij zitten niet bij de ingang

“Ruimte voor gasten, vreemdelingen, zou ten koste gaan van de boodschap.”

waar je hen onmogelijk ongemerkt kunt passeren, maar ergens midden in het gebouw.

Mensen vrij laten en jezelf laten zien gaan bij de gastvrije parochie hand in hand. Per definitie en bij alles. Ook bij het selecteren van medewerkers. Een mooi voorbeeld zijn de eisen die Ricus Dullaart, destijds priester en opbouwwerker in Amsterdam, stelde aan de medewerkers in het drugspastoraat: zij moeten kunnen bidden met de mensen en zij moeten de gasten niet willen bekeren.

Respect voor mensen en respect voor de evangelische boodschap (die overigens respect voor mensen omvat!). Die twee elementen combineert de gastvrije parochie. Dat duidde bisschop Bluysen al in 1977 aan als *pastoraat van de uitnodiging*. “Wij stellen ons als Kerk uitnodigend op. Ernstig wordt gezocht naar gelegenheden om te wijzen op de goede gaven die de Kerk namens haar Heer heeft aan te bieden en op de opgaven die voor de individuele persoon voortvloeien uit de aanvaarding van dit aanbod; tegelijkertijd laat men zich leiden door volledig respect voor de vrijheid van de ander om op het aanbod al dan niet in te gaan.” Dat geldt voor de gastvrije parochie, maar ook voor de aloude en de nieuwe orden zoals Sant’ Egideo, Taizé en Iona.

Vier typen parochies

Om misverstanden te voorkomen merk ik nog even op dat ik niet wil ontkennen dat er open gemeenten zijn die nauwelijks bezig zijn met hun identiteit. Anders gezegd: zij zijn wel open naar gasten, maar zij laten zichzelf niet zien, misschien wel omdat zij dat niet goed weten. Maar zij mogen niet worden aangeduid als gastvrije gemeenten. Reden te meer om de woorden *openheid* en *gastvrijheid* niet als synoniemen te gebruiken.

Dankzij een onderzoek van Kees de Groot, universitair docent praktische theologie in Tilburg, kan over de relatie openheid en identiteit – of tussen vrijheid en confrontatie of hoe je die twee zaken ook wilt noemen – iets meer gezegd worden. Hij heeft een onderzoek gedaan onder ongeveer 100 parochies. Bij een poging hen in typen onder te brengen bleek hem dat twee aspecten hierbij van bijzondere betekenis zijn: de mate van openheid en de mate waarin men een duidelijke identiteit heeft. Hij spreekt van toegankelijkheid (die varieert van zwak tot sterk) en christelijke profilering (die eveneens varieert van zwak tot sterk).

Als we die twee elementen combineren komen we tot de volgende vier typen parochies:

- De *gastvrije* parochie, open en duidelijk (28 % van de onderzochte parochies);
- De *open* parochie, maar zonder duidelijk christelijk profiel (47 %);
- De *gemeenschap* parochie, die er gewoon is, niet open, niet duidelijk (23 %);
- De *exclusieve* parochie, niet open, wel duidelijk (2 %).

De Groot ontdekt dus een duidelijk onderscheid tussen de open en de gastvrije gemeente. Bisschop Bluysen bepleitte met zijn pastoraal van de uitnodiging het eerstgenoemde type.

Gastvrijheid vooral een houding

Bij gastvrijheid gaat het niet zozeer om allerlei activiteiten maar vooral om een houding. Kenmerkend daarvoor is ruimte maken voor mensen. Het is ook wel omschreven als de kunst mensen het gevoel te geven dat zij welkom zijn. Die kunst beheerst de buschauffeur van lijn 1 in Arnhem. De overvolle bus is op weg naar het station. Veel gehaste mensen. Dan stapt een oude mevrouw in. Zij loopt moeilijk en beweegt zich met een rollator. Alles gaat langzaam, alleen al om haar strippenkaart te vinden. Dan gaat zij de bus verder in, op zoek naar een plaatsje. De chauffeur houdt haar via zijn spiegel in de gaten. En pas als zij eindelijk zit, geeft hij gas. Hij heeft haar gezien en hij scheidt ruimte. Zij is welkom. De anderen moeten zich maar even aanpassen. Wie Zerfass niet begrijpt als hij spreekt van "vorrangige Option" kan in de leer bij deze chauffeur.

Laatst ging bij ons de telefoon; ik nam die op en noemde alleen mijn naam. Mijn zoon (die bleek ik aan de lijn te hebben) reageerde met: "Ik hoor

het al, je bent druk bezig." Zo moet het dus niet. Wil Derkse, oblaat van de benedictijnen, stelt dat het ook anders kan. Als de telefoon gaat maak je je los van de dingen waarmee je bezig bent. Wacht dan even en maak zo ruimte voor je onbekende gast. Zeg dan 'Benedicamus Domino', want het zóú de Heer kunnen zijn, en neem de telefoon op. Moet je eens kijken hoe het klimaat omslaat! Wat een ruimte er wordt gecreëerd.

De samenleving zal er door veranderen als die houding doorwerkt in de wijze waarop we omgaan met mensen in de buurt, in het verkeer, het werk, het gezin, op de parkeerplaats, in de rij voor de kassa. In het bijzonder als het gaat om kwetsbare mensen zoals patiënten, hoogbejaarden en vreemdelingen. Om die houding gaat het als we spreken over gastvrijheid. Daarom kan Zerfass gastvrijheid ook typeren als een alternatieve levensstijl. Gastvrijheid is geen thema voor één seizoen, maar voor een heel leven.

2. DE GASTVRIJE GEMEENTE ALS GEHEEL

Al deze losse kenmerken vormen met elkaar één geheel, nl. de gastvrije gemeente. Ik wil nu de eenheid daarvan graag even schetsen. Na de bomen nu dus het bos. De samenhang van deze elementen blijkt uit het model en de methode van de gastvrije parochie, uit de metaforen die deze gemeente verbeelden en uit haar favoriete bijbelverhaal.

Het model

De pastoraal van de uitnodiging stempelt alle elementen van de gastvrije gemeente als systeem.

Haar identiteit. We zijn 'Gods volk onderweg' en we maken ruimte voor de vreemdeling, voor elkaar en voor God. Parochie in de oorspronkelijke betekenis van het woord. Die identiteit is bepalend voor de vormgeving van alle andere elementen van het gemeente als systeem.

Haar klimaat. Bepalend is dat mensen worden gezien als subject; dat is de basis voor de wederkerigheid. Mensen worden gerespecteerd en dat impliceert hen zien als participant, niet als adressant. Dat bepaalt ook de procedures, bijvoorbeeld voor het nemen van besluiten.

De thema's, doelen en taken. Die procedures, waarbij mensen serieus genomen worden leiden weer tot gemeenschappelijke doelen en taken. Die geven inspiratie en dat is geen wonder, want de mensen waren bij de vaststelling daarvan immers betrokken. Kenmerkend is ook de voorkeur voor verhalen en relevante vragen, boven dogma's en antwoorden; want die vergroten de mogelijkheid om te functioneren als participant.

De structuur. De bureaucratische ordening maakt plaats voor de conciliaire opbouw. Die bevordert de ontmoeting; centraal staat niet de directietafel maar de ronde tafel. Die structuur onderstreept nog eens dat het aloude schema van meesters en ondergeschikten, van leermeesters en leerlingen, hier wordt ingruild voor het bij elkaar te gast te zijn.

De leiding. Typerend voor de gastvrije gemeente is dat de

leiding haar aandacht vooral richt op de identiteit, niet op allerlei regelingen en het management. Al even kenmerkend is dat zij poogt tot vernieuwing te komen door gemeenschappelijk beraad, niet door het geven van instructies. Dat is haar stijl. Model voor haar optreden staat de wijze waarop God met Mozes omgaat, zoals beschreven staat in Exodus 33. Daar staat kort samengevat dit: God sprak met Mozes zoals een vriend spreekt tot zijn vriend (het klimaat)...in de tent der ontmoeting (conciliaire gemeentestructuur)...daar sluiten zij een verbond (gedeelde opvattingen). Naar dat voorbeeld moet de leiding op elk niveau vorm worden gegeven: in de kleine groep, de geloofsgemeenschap, de bovenlokale kerk, tot aan de top.

Toen bisschop Muskens terugkeerde van een bezoek aan Rome zei hij dat hij wat teleurgesteld was. Hij had gehoopt dat hij bij zijn oudste broer (de bisschop van Rome) aan tafel zou kunnen schuiven voor een gezamenlijk beraad over de vraag: 'Hoe doe jij dat nu in jouw bisdom?' In plaats daarvan moest hij verantwoording afleggen en moest hij instructies in ontvangst nemen. Hij verlangde naar een ontmoeting in een herberg, (de tent der ontmoeting), maar verzeilde in een directiekamer.

De methode

Uiteraard gaat het niet alleen om het schetsen van een portret van de gastvrije parochie, maar zelfs vooral ook om de vraag hoe we steeds meer een gastvrije parochie kunnen worden. Daaraan zitten twee aspecten: de etappes die men volgt (de fasering) en de vraag wie de dragers van het proces zijn.

Het begint met gast worden. De weg die de gastvrije kerk gaat, kent drie etappes: zien – bewogen worden – in beweging komen. Het begint met zien, dat wil zeggen met het gast worden in het leven van een ander. Die weg komt overeen met de drieslag van Tom Boesten in de Special van het vorige (juni-)nummer van dit blad.

Het is een aloude weg die Jezus al bewandelde. Hij is op weg naar Naïn. Dan wordt zijn weg gekruist door een rouwstoet. Een moeder gaat haar zoon begraven, haar enige. Zij is weduwe. Jezus beleeft dit niet als een oponthoud. Hij staat erbij stil. Hij laat zijn agenda voor wat die is, vergeet het doel van zijn tocht, maakt zich leeg en schept zo ruimte voor een ontmoeting met deze vrouw. Hij wordt gast in haar leven. Hij leert niet alleen haar probleem kennen maar ook haar verdriet. Daardoor wordt hij tot in zijn diepste wezen bewogen. Dat zet hem in beweging. Hij neemt het niet en doet het onmogelijke. "Jongeman, ik zeg je: sta op!" (Luc 7,11-15). En hij geeft hem terug aan zijn moeder.

Steeds weer hetzelfde patroon: zien – bewogen worden – in beweging komen. Zo bijvoorbeeld ook in Matteüs 14,14 e.v. "Toen hij uit de boot stapte en de grote menigte zag, voelde hij *medelijden* met hen en hij *genas* hun zieken." Dan is het verhaal nog niet afgelopen. Het is inmiddels avond geworden. De leerlingen stellen voor om de mensen nu maar weg te sturen. Dan kunnen zij in de omliggende dorpen nog wat eten kopen. Maar zo gaat dat niet. Hij stuurt hen niet hongerig de weg op. Hij geeft hun ook geen geld om wat te kopen, deelt ook geen lunchpakketten uit. Jezus geeft zijn discipelen de opdracht: "Geven jullie hun maar te eten". Hij nodigt allen uit om te gaan zitten, als het ware bij hem aan tafel. Hij 'keek omhoog naar de hemel, sprak het

zegengebied uit en brak de broden." 'Geven jullie hun maar te eten' betekent dus: nodig hen aan de maaltijd. Aldus Maarten de Vries bij zijn afscheid als directeur van De wilde ganzen.

Mooie verhalen van vroeger? Die route wordt nog steeds gevolgd. Een illustratie. Bij Lobith komt de Rijn Nederland binnen, maar ook de trein uit Duitsland. Daarin zit een zwart vluchtelinggezin, vader, moeder en zes kinderen. De douanier controleert niet alleen hun papieren en bagage, hij vraagt ook waar zij met z'n achten naar toe gaan. Naar Amsterdam. Waar in Amsterdam? Geen idee. De douanier gaat erbij zitten en wordt zo hun gast. En zij openen zich voor hem, vertrouwen hem hun geschiedenis toe. Hij loopt niet hoofdschuddend door, mompelend 'Het is toch wat!' Hij ziet hen, wordt bewogen en komt in beweging. Hij kent een dominee in Amsterdam, zijn vroegere wijkpredikant. Hij belt hem op en die verstaat zijn roeping en informeert dus de diakenen. Die vangen hen op.

Dat is het begin van de Keizersgrachtkerk als vluchtelingengemeente. Prima man, die douanier. Hij doet niet meer dan hij kan en, als destijds de barmhartige Samaritaan, levert hij de slachtoffers af bij de herberg.

Het scharnierpunt

Gastvrijheid begint met het gast worden. Het scharnierpunt is dus dat mensen de gast worden in het leven van anderen en dat die anderen het opbrengen om zich voor hen te openen. Zij komen uit de kast. Dat is vaak niet eenvoudig, om het even of het gaat om een weduwe, een ernstig zieke of een vluchteling. Velen blijven in de kast, bijvoorbeeld omdat zij ervaren hebben dat de ander hun verhaal nu wel zat is, uiteindelijk geen werkelijke interesse heeft, de confrontatie met lijden niet aan

“Het scharnierpunt is dus dat mensen de gast worden in het leven van anderen.”

meent te kunnen, of gewoon omdat de ander geen tijd meent te hebben. Dat kan er toe leiden dat mensen zich maar niet laten zien of een rol gaan spelen waarin anderen hen graag zien. Bijvoorbeeld die van de flinke weduwe, de dappere patiënt, de aangepaste vluchteling. Zoals destijds 'oom Tom', die zo de lievelingsneger werd van zijn eigenaar.

Dat leidt niet tot een ontmoeting. Voor het ontstaan van een gastvrije gemeente is een dubbele beweging nodig: de een moet gast worden en de ander moet uit de kast komen. Zo gaat het steeds in de gastvrije gemeente. Zoals in Wageningen, waar *Corien van Ark* de gast wordt van de kleintjes en de kleintjes zich laten zien. Of in Nijmegen waar twee priesters de gast worden van de daklozen en deze zich in vertrouwen laten zien. Dat zien we bij Jezus en bij de douanier. Gastvrijheid begint met gast worden.

De dragers van het proces

Als we speciaal letten op de vraag wie de dragers van het opbouwproces zijn, dan zijn er globaal twee wegen: de weg van het expertmodel en de weg van het gezamenlijk leren. Die twee wegen kunnen we ook wat meer populair aanduiden als de georganiseerde reis en de gezamenlijke trektocht.

Bij de georganiseerde reis bepalen bestuur en experts waar het naar toe moet en hoe we daar komen. Zij bepalen doel en tijdpad. De overige reisgenoten worden uitgenodigd in de klaar staande trein te stappen, zonder al teveel gemopper, alstublieft. Zo gaat het vaak, om het even of het nu de fusie van parochies betreft, de vormgeving van de liturgie, de ontwikkeling van

het diaconaat, en noem verder maar op. Het is duidelijk: bestuur en experts zijn de eigenlijke dragers van het proces. Zij zijn de participanten, de anderen worden gezien als adressanten.

Bij de gezamenlijke trektocht gaat het anders. Daar krijgen allen de kans invloed uit te oefenen. Als zij willen zijn allen hier participant. Dat geldt ook voor gasten. Wat dat kan betekenen wordt op een bijzondere manier geïllustreerd door de gereformeerde kerkenraad van Bant. Die nodigde gasten (niet-kerkelijke mensen) uit om lid te worden van een stuurgroep die de ombouw van een relatief gesloten traditionele gereformeerde kerk naar een open gastvrije kerk moest begeleiden. Ook de gasten werden zo participant.

Trektocht of reis

Over deze methoden is men in de theorie wel zo ongeveer uitgedacht. Ongeveer iedereen kiest voor de gezamenlijke trektocht. In theorie, maar de praktijk is vaak anders. De traditionele parochie kiest doorgaans voor de georganiseerde reis, de gezamenlijke trektocht is hier min of meer een Fremdkörper, past hier eigenlijk niet en wordt dus gemakkelijk afgestoten. In het kader van de gastvrije parochie geldt het omgekeerde. Daar floreert de gezamenlijke trektocht, is men bij elkaar te gast en worden allen gezien als (potentiële) participanten. Dat harmonieert met

Beeldhouwwerk van Thomas Rodr.

de basiswaarden van de gastvrijheid. De weg die wordt gekozen heeft vergaande gevolgen en geeft ook een bijzondere kleur aan allerlei zaken. Misschien worden wel dezelfde termen gebruikt, maar die worden heel anders gevuld.

Dat geldt bijvoorbeeld voor het begrippenpaar waarmee niet zelden de rol van de pastor wordt aangeduid: *herder* en *leraar*. In de traditionele parochie (en in het kader van de georganiseerde reis) krijgen die begrippen gemakkelijk een autoritaire lading. De herder is hier de figuur die voorop loopt en die de schapen moeten volgen. En de leraar wordt hier gezien als degene die het weet en zijn kennis overdraagt aan de leerlingen.

In het kader van de gastvrije gemeente en van de gezamenlijke trektocht krijgt dit begrippenpaar zijn oorspronkelijke glans terug. De herder is hier degene die achter de kudde loopt (zo wordt dat beeld bijvoorbeeld gebruikt door Nelson Mandela in zijn autobiografie) en de leraar spreekt als een leerling. Dat geldt ook voor de rol van de pastor als predikant. De functies van spreker en hoorder worden in de gastvrije gemeente niet verdeeld over de dominee en het gemeentelid. De pastor is, naar de typering van de emeritus hoogleraar praktische theologie in Groningen, *Gijs Dingemans*, "Als hoorder onder de hoorders", zoals de titel van een van zijn boeken luidt. De pastor en de andere gemeenteleden zijn beiden participant.

De beschrijvingen van het model en de methode lijken veel op elkaar. Dat is niet toevallig, want de gezamenlijke trektocht is de dynamische gestalte van de gastvrije gemeente. Omgekeerd kan het model getypeerd worden als de statische vorm van de gezamenlijke trektocht. Anders gezegd: 'the medium is the message'.

Beelden voor de gastvrije parochie

Het is van belang de eenheid van de gastvrije gemeente te onderstrepen met een beeld, een metafoor. Dat prikkelt ook de fantasie en schept energie. Globaal zijn er twee beelden voor de gastvrije gemeente.

De gemeente als gastenhuis onderstreept nog eens duidelijk dat we allen, zonder uitzondering, gasten zijn van God met een beperkte verblijfsvergunning. Of, korter, we zijn parochianen in de oorspronkelijke betekenis van dat woord. We hebben elkaar ook nodig, om het

vertrouwen in God te bewaren, om de juiste weg te vinden, om ons te bezinnen op het vervolg van de weg, om ons te oriënteren, nieuwe inzichten op te doen, elkaar verhalen toe te vertrouwen en om feest (ook de liturgie) te vieren. Daarbij krijgen de vreemdelingen, de mensen op de drempel de ereplaats.

Daarmee doemt een tweede beeld op, dat van de *parochie als herberg* langs de weg van mensen. Met dat beeld komt een wereld van betekenissen mee. Het onderstreept helder de eigenlijke rol van de leiding: oboers, dienaren van de gasten. Dat is een oud beeld voor het ambt. Het beeld van de herberg maakt ook de noodzaak van een goede PR duidelijk. Zoals elke herberg brengt ook de gastvrije parochie bij de straat wat er op het menu staat. Daarbij kijkt zij door de ogen van de gast en vraagt zich af wat de gast verhindert te participeren. Zo schept zij ruimte.

“De gastvrije gemeente blijft geboeid door het verhaal van de Emmaüsgangers.”

Haar favoriete bijbelverhaal

Over de gastvrije parochie is nog veel meer te zeggen. Ik noem nu nog slechts één punt: haar favoriete bijbelverhaal. De gastvrije gemeente blijft geboeid door het verhaal van de Emmaüsgangers (*Lucas 24*). En dat is te begrijpen, want alle centrale elementen van gastvrijheid komen hierin terug: de stoelendans, de vreemdeling als schuilplaats van Jezus zelf, respect voor mensen (voorbij de opdringerigheid), de bereidheid je zelf te laten zien (de schaamte voorbij), de nadruk op vragen en verhalen. Het is een bekend verhaal. Laat ik dat nog eens in eigen woorden weergeven. De zinnen tussen aanhalingstekens komen letterlijk uit het evangelie van Lucas.

Na de kruisiging en de begrafenis van Jezus, gaan Maria en haar man Kleopas op weg van Jeruzalem naar Emmaüs, hun woonplaats. Totaal verbijsterd. Dan voegt zich bij hen een vreemdeling die hun de vraag stelt: "Waar loopt u toch over te praten?" Dat is voor hen een bijna onnozele vraag. Het is net zoiets als wanneer je op de avond van 4 mei aan mensen die van de Waalsdorpervlakte huiswaarts keren, vraagt: Waar hebben jullie het over? Zij staan dan ook perplex. Letterlijk: ze blijven "somber gestemd staan". De vreemdeling krijgt een bot antwoord: "Bent u dan de enige vreemdeling in Jeruzalem, die niet weet wat daar deze dagen gebeurd is?" Maar hij slaat niet terug. Hij begint ook niet zijn verhaal te vertellen; wat zou natuurlijker geweest zijn? Hij nodigt hen in koninklijk erbarmen uit hun verhaal te vertellen met de ruimte scheppende vraag: "Wat dan?" En dan breken de dijken en raken zij nauwelijks

uitgepraat. Over hun schaamte voor hun priesters en leiders. Over hun diepe teleurstelling: "Wij leefden in de hoop dat hij degene was die"... Hun hoop, die nu radicaal de bodem is ingeslagen, maar die toch een beetje blijft nagloeien. Want enkele vrouwen hebben hen in verwarring gebracht. Ze kwamen namelijk met het verhaal dat hij leeft. Maar ja...

Pas als zij geheel zijn uitgepraat neemt de vreemdeling het woord. En gaandeweg vat het onder de as bedolven maar nog gloeiende kooltje vlam. "Brandde ons hart niet toen hij onderweg met ons sprak?" Als zij in Emmaüs zijn aangekomen, wil de vreemdeling verder gaan. Hij dringt zich niet op, maar laat hen vrij. Maar daar komt niets van in. "Maar zij drongen er sterk bij hem op aan dat niet te doen. Blijf bij ons". En dan bij het breken van het brood – de eucharistie op hun weg is essentieel – herkennen zij hem. "Maar hij werd onttrokken aan hun blik". Dan weer zoiets prachtigs: zij zeuren daar niet over, 't is al lang goed, ze hebben hem gezien. Ze zitten er vol van. Dat moeten ze de anderen vertellen! Meteen terug naar Jeruzalem. Wanneer zij daar aankomen, worden zij begroet

met een verhaal: "De Heer is werkelijk uit de dood opgewekt." En dan vertellen zij "wat er onderweg gebeurd was." De gemeente als verhaalgemeenschap.

ONDERWEG NAAR EMMAÜS

Wie zijn dat eigenlijk, die twee samen op weg van Jeruzalem naar Emmaüs? Ik houd het er op dat het een man en een vrouw zijn. Sterker nog dat hun namen zijn Maria en Kleopas. Van de laatste ben ik zeker, want die wordt expliciet vermeld door de evangelist Lucas (24,18). Dat de andere Maria heet is tenminste aannemelijk. In het evangelie naar Johannes (19,25), wordt één van de vrouwen die op Golgota getuige zijn van het drama, aangeduid als Maria

van Klopas. Het is goed mogelijk dat deze Klopas dezelfde is als Kleopas. Het verschil in naam is geen serieus contra-argument, want Klopas is het hebreeuwse woord voor Kleopas (Prisma 1990). Als het inderdaad om dezelfde man gaat en dus om de echtgenoot van Maria, dan ligt het voor de hand dat zij na de begrafenis van Jezus samen naar huis gegaan zijn.

Het feit dat van de twee Emmaüsgangers er één spreekt en de ander zwijgt, dat de één een naam heeft en de ander anoniem blijft, maakt het nog waarschijnlijker dat het om een man en een vrouw gaat. Een nogal cynisch argument, toegegeven. Als zij ten slotte in Emmaüs zijn aangekomen, dringen beiden er bij de vreemdeling op aan mee naar binnen te gaan. Het is duidelijk niet zijn huis, maar hun huis. Waar maak ik mij druk over? Wat is mijn belang? Ik heb inderdaad een belang. Ik wil graag dat alle mensen zich met dit prachtige verhaal vol kunnen identificeren. Daarom wil ik hen graag zien als man en vrouw. – Jan Hendriks, *linosnede Karl Schmidt*

3. DE GASTVRIJE PAROCHIE ALS HET MODEL VOOR NU EN DE TOEKOMST

Het model van de gastvrije parochie is voor mij
hét model voor nu en de toekomst Ter afsluiting
daarvoor vijf redenen.

1. Het model past in deze tijd

Het besef op weg te zijn als gasten leeft sterk in onze samenleving. Wandelen en pelgrimeren zijn in. Steeds nadrukkelijker komt in onze cultuur de notie naar voren dat we pelgrims zijn. Wij mensen, zegt Herman Andriessen, zijn te typeren als *homo viator*. "We zijn per definitie onderweg-mensen, reizigers. Het is onze manier van bestaan." Daarover zij ook prachtige boeken verschenen. Bijvoorbeeld van de Duitse TV-presentator en cabaretier Hape Kerkeling met zijn 'Ik ben er even niet', waarin hij verslag doet van zijn voettocht naar Santiago de Compostela. Het bewustzijn dat we pelgrims zijn leeft niet alleen onder christenen, maar ook onder niet-christenen. Over hen doet Vuijsje een boekje open in zijn 'Pelgrim zonder God'.

Tal van gemeenten en parochies laten zich door dit model inspireren. Maar ook bewegingen, zowel oude als nieuwe zoals die van Iona. Het 'Iona Prayer Book', een soort brevier, staat geheel in het teken van pelgrimage. Het boek begint bij de zondagochtend en start met psalm 121, "Een pelgrimslied". En de eerste overdenking die geboden wordt is een Keltische rune van gastvrijheid:

*Wij zagen een vreemdeling gister, wij zetten
voedsel op de eetplek, drank op de drinkplaats,*

*muziek op de luisterplek. En met de heilige naam van de drie-
ene God, heeft Hij ons en ons huis gezegend, ons vee en allen
die ons lief zijn. Zoals de leeuwerik zingt in zijn lied. Dikwijls,
heel dikwijls komt Christus tot ons in de gedaante van de
vreemdeling.*

In die geest willen ook vrijwilligers hun bijdrage leveren. Sake Stoppels, docent gemeenteopbouw aan de VU, vroeg vrijwilligers in inloophuizen hoe zij hun werk zouden willen typeren. Klassiek-kerkelijke begrippen als diaconaat, evangelisatie, missionair worden nauwelijks aangestreept. Des te meer het begrip gastvrijheid. Het is veruit de meest gekozen categorie.

2) Het model is mogelijk

Plaatselijk. Ook als de parochie als geheel er nog niet aan toe is kan de beweging al vast starten als een of meer groepen zich de volgende drie vragen stellen: Zijn wij gericht op buitenstaanders en waaruit blijkt dat? Zijn wij open naar elkaar en zijn we werkelijk bij elkaar te gast of is het toch maar veiliger in onze 'kast' te blijven? Zijn wij open naar God en bij Hem te gast? Dat kan bij alle groepen, voor diaconaat, vorming en toerusting, de werkgroep liturgie, enzovoort. Ook bij kerkenraad en parochiebestuur. Veel hulp en inspiratie kan men daarbij krijgen van de publicatie 'TIME OUT' (zie in dit tijdschrift blz. 13).

Gaandeweg kan een groep die dat aandurft, zelf het karakter krijgen van een herberg. Een mooi voorbeeld daarvan is het werkgroepje dat in Arnhem de al even genoemde Thomasdiensten voorbereidt. Uit een verslag van een van de bijeenkomsten citeer ik het volgende: "De vergaderingen van de werkgroep zijn intensief, soms chaotisch en inspirerend. Dat komt onder andere doordat we beginnen met een avondgebed, geleid door een lid van de werkgroep. Geen standaardliturgie, maar samen delen van onze persoonlijke twijfels en ons geloof. Het komt ook doordat bij de voorbereiding van de Thomasviering wezenlijke zaken op tafel komen. We nodigen mensen aan de rand, mensen van buiten, uit in een viering. Maar wat hebben wij dan te bieden? Wat houdt het geloof in dat we met hen willen delen?"

Een kleine groep als herberg, te gast bij God, bij elkaar en gericht op het scheppen van een herberg voor mensen onder weg.

Bovenplaatselijk. Naast de ombouw van de plaatselijke parochie tot een gastenhuis, is het ook nodig, in ieder geval nuttig, dat we ook als parochies bij elkaar te gast zijn. Dat veronderstelt een soort informeel netwerk, waarin de gastvrije parochies afwisselend bij elkaar te gast zijn. Met als vraag: Hoe doen jullie dat in jullie parochie? Een herberg voor de herbergiers. Zo'n netwerkje kan de vorm hebben van een ontmoeting, maar het is tegenwoordig ook heel goed mogelijk via digitale kanalen met elkaar in contact te komen.

Omdat in de rooms-katholieke kerk veel dekenaten zijn opgeheven en in de Protestantse Kerken in Nederland (PKN) de classes moeizaam functioneren, is dat een reden temeer die herberg oecumenisch op te zetten. Ook is het een uitdaging de nieuw gevormde of te vormen grote parochies het karakter te geven van een herberg.

Denken vanuit de gastvrije kerk vernieuwt ook het bovenplaatselijke werk. Zo verandert bijvoorbeeld de houding van de leiding tot de gemeenten. Dat impliceert ook weer dat allerlei activiteiten een ander invulling krijgen. Bijvoorbeeld wat in de protestantse kerken wordt aangeduid als visitatie. Dat wil zeggen het bezoek aan een parochie vanuit het kerkverband. In de traditionele kerk heeft deze visitatie het karakter van een controlegesprek. Is alles gegaan zoals het behoort te gaan? De aandacht is dus gericht op het verleden. In het kader van de gastvrije parochie verandert het controlegesprek in een pastoraal gesprek dat gericht is op de toekomst. Concreet kan het daarbij gaan over vragen als: Waar verlangen jullie naar? Zie je een begaanbare weg? Geloof je er nog een beetje in? Waarop is dat vertrouwen gebaseerd? *Niet het belang van de kerk, maar het belang van de bezochte gemeente staat hier centraal.*

3) Het model kan functioneren als referentiekader voor het aanpakken van problemen waar onze kerken vandaag voor staan

Paul Post, hoogleraar liturgiek, spreekt van een nieuw paradigma voor de kerkdienst. Het model geeft het kader voor wat hij noemt *re-inventing liturgy*. Ernest Henau, emeritus hoogleraar praktische theologie in Nijmegen (en directeur van de katholieke omroep in België), verbindt de metafoer 'herberg' met de situatie waarin de kerk zich momenteel bevindt: 'ballingschap'. Piet van Hooijdonk, eveneens hoogleraar praktische theologie, ziet in dit concept een nieuwe optiek om de problematiek rond de eucharistie opnieuw te doordenken. Ook is het een ontwerp voor de *plurale kerk*: in de gastvrije kerk heerst niet de een over de ander, maar zijn zij bij elkaar te gast in het besef dat zij elkaar nodig hebben zoals de ledematen van één Lichaam. Ook voor de *oecumene* biedt dit model perspectief, zoals professor Peter Nissen (Nijmegen) stelt. Niet heersen over elkaar, bijvoorbeeld als grote kerk over kleine kerken, maar bij elkaar te gast zijn. Misschien is het daarom dat Klaas van der Kamp, algemeen secretaris van de Raad van Kerken, gastvrijheid aanduidt als 'toetssteen van geloof'. In dit model kan ook het moderne diaconaat zich ontplooiën; niet denken in de tweedeling hulpverleners en mensen die hulp nodig hebben – of, nog erger, deskundigen en cliënten – maar bij elkaar te gast zijn. Of, zoals de beweging Sant' Egideo dat praktiseert, 'met elkaar omgaan zoals een vriend met zijn vriend'.

Momenteel staat de missionaire gemeente weer hoog op de kerkelijke agenda. De PKN heeft daarvoor een aparte werkgroep in het leven geroepen en de Nederlandse bisschoppen wijdden

hun Pinksterbrief 2006 aan de missie in de 21ste eeuw. De gastvrije kerk kan daarvoor het model zijn. Temeer daar dat model het dilemma van evangelisatie en diaconaat overstijgt. Het impliceert immers: openheid voor gasten en jezelf laten zien. Het is het model waarin 'de pastoraal van de uitnodiging' concreet gestalte krijgt. Voorbij de opdringerigheid en voorbij de angst jezelf te laten zien.

4) De gastvrije gemeente reflecteert het hart van het gemeente-zijn

Want wat is dat hart? Daarover zijn theologen het wel eens. Het gaat om drie dimensies: Mystiek, Koinonia, Diaconia, zoals de Oostenrijkse katholieke theoloog Zulehner het samenvat. Of in fatsoenlijk Nederlands: het gaat om de omgang met God, de gemeenschap met elkaar en de dienst aan mensen en samenleving. Niet meer en niet minder. De gastvrije parochie geeft daaraan concreet gestalte in de drievoudige ontmoeting: te gast bij God, bij elkaar en open naar de mensen op de drempel.

5) Het is maatschappelijk in hoge mate relevant

Een van de grote opgaven van deze tijd is het samenleven van mensen met een verschillende culturele identiteit. De katholieke hoogleraar sociologie Thurlings noemt dat het probleem van de compositie van de samenleving. Het rapport van de WRR van 2006 ('De verzorgingsstaat heroverwogen') vat de aanbevelingen samen in het motto: 'Verbinden en verheffen'. Bij elkaar te gast zijn lijkt mij het model voor die verbinding.

Voor de opgave om verbindingen tot stand te brengen staan ook de kerken. Ook binnen de kerken is een grote verscheidenheid van spiritualiteiten en categorieën (seks, geaardheid, huidkleur, welstand, gezondheid). Hoe dienen de relaties tussen hen vorm te krijgen? In de praktijk zien we vaak dat een bepaalde spiritualiteit en bepaalde categorieën de overhand krijgen. Zij drukken hun stempel op de parochie. Het is vooral hun parochie en de anderen worden zo tot randleden.

In de gastvrije gemeente maakt dit patroon van dominant en minderheid plaats voor bij elkaar te gast zijn. Het zou toch fantastisch zijn als in de samenleving de mare ging: Als je wilt weten hoe groepen met een verschillende identiteit met elkaar

IK GELOOF

Tekst in de kapel van de pelgrimshoeve Kafarnaüm te Vesseem aan het Pelgrimspad van Amsterdam naar Visé.

Ik geloof in een kerk
die haar deuren wijd openzet,
waar ieder welkom is,
en niemand buiten gesloten wordt,

die geen onderscheid maakt
tussen man en vrouw,
tussen goed en slecht,
waar ieder heilig en zondig is,

die geen rangen en standen kent,
maar waar allen van hoog tot laag
werkelijk broeders en zusters van elkaar zijn,

die haar eigen grenzen overschrijdt,
en een tafel bereidt voor allen
die zich tot Jezus Christus bekennen,

die het Woord van God in dialoog belijdt
en waar communio hand in hand gaat
met communicatie,

die niet heerst, maar dient,
waar recht gedaan wordt voor allen,

die niet denkt aan eigen roem,
maar de kleinen eert
en optilt uit hun vernedering,

die op uittocht is uit het land van de slavernij
en op weg is naar werkelijke bevrijding voor allen,

die haar crisis te boven komt
en blijft getuigen van de hoop die in haar leeft.

Abt Ton Baeten, Norbertijn

*Het zou toch fantastisch
zijn als in de samenleving
de mare ging: Als je wilt
weten hoe groepen met een
verschillende identiteit met
elkaar samenleven,
moet je in de kerk zijn.*

samenleven, moet je in de kerk zijn. Dat is nog belangrijker dan als kerk een boodschap verkondigen hoe het in de samenleving behoort te gaan. Laten we als kerken maar eens laten zien *hoe* en *dat* het anders kan.

De opbouw van gastvrije geloofsgemeenschappen is ook een bijdrage aan de samenlevingsopbouw. Daar is alle aanleiding toe. Immers door allerlei ontwikkelingen wordt onze samenleving door velen ervaren als tamelijk bedreigend. Dat komt onder meer doordat de spanningen tussen allerlei groepen en categorieën toenemen, zie het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Daardoor wordt de maatschappij door menigeen niet beleefd als gemeenschap, maar als arena. Het in oktober 2009 verschenen rapport van de WRR spreekt van 'onthoeding'.

Daarbij komt nog dat veel mensen ook hebben ervaren dat zij vaak niet gezien worden als subject, maar integendeel gereduceerd worden tot een nummer, een object. Dat is vooral voelbaar voor hen die in een kwetsbare positie verkeren van ziekte en afhankelijkheid. Dat is uiteindelijk het lot van ons allen.

Kortom, de samenleving wordt voor velen onherbergzaam. Tegen die achtergrond ontstaat een tegenbeweging die gastvrijheid hoog in het vaandel heeft. In verband hiermee is het te begrijpen dat niet alleen in de kerk, maar ook in allerlei andere sectoren van de samenleving de metafoor 'herberg' opduikt. Bijvoorbeeld ook voor zorginstellingen. Een mooi voorbeeld daarvan is de 'herbergier', een nieuwe woonvorm voor mensen die lijden aan dementie: 'kleinschalig wonen in een sfeer van aandacht, warmte en respect' (www.herbergier.nl).

De gastvrije kerk kan zich ontwikkelen tot bondgenoot van dergelijke contrastgemeenschappen, van deze herbergen waar het over 'iets anders' gaat en waar het 'iets anders' toegaat. Waar niet de directietafel centraal staat, maar de ronde tafel. Plaats waar verhalen worden uitgewisseld en mensen bij elkaar te gast zijn. Een plaats waar de meest verkleumden het dichtst bij het vuur zitten, omdat, om nog eens met Zerfass te spreken, voor hen een 'vorrangige Option' bestaat.

Nu verder! Nodig is een dubbele beweging. Allereerst dienen mensen in de benen te komen en, ter plaatse en in de regio, de rotonde te verlaten. En natuurlijk moeten ook zij die al op weg zijn, elkaar bemoedigen en steunen. Vandaar dat ik pleit voor een herberg voor herbergiers.

Vervolgens is een verdere doordinking nodig van het thema 'gastvrijheid' vanuit de praktisch-theologische optiek; dus niet beschrijvend maar gericht op innovatie. Daarbij zullen ook de theologische faculteiten en hogescholen een rol kunnen spelen. Ik wil pleiten voor een (bijzondere) leerstoel rond het thema 'gastvrije parochie'. En het lijkt mij voor de hand te liggen dat bij

deze leerstoel katholieke theologen het voortouw nemen. Vooral omdat bij hen het zicht op wat ik de dragende as noem het grootst is. Ik herinner nog even aan het verband dat Zerfass legt tussen de zelfdefinitie en de missie. Het zelfbeeld 'Gods volk onderweg' zet de toon. Geen wonder dat de theologen die ik in deze *Special* noemde bijna allen van katholieken huize zijn.

Gastvrijheid is een generatief thema zoals Paulo Freire dat destijds noemde. Dat prikkelt de fantasie. Het doorbreekt bovendien de bestaande disciplines van kerkgeschiedenis, dogmatiek, diaconie, oecumene, missiologie en praktische theologie. Het vraagt ook om internationale samenwerking, want het is immers evenzeer aan de orde in andere landen.

Het thema is zeer oecumenisch en spreekt zowel protestantse als katholieke parochies aan. Daarvan getuigt ook de website van de oecumenische stichting 'Leve de Kerk' (www.kijkopkerk.nl).

Ik geloof in dit concept van de parochie als gastenhuis en herberg. Ik heb al eerlijk opgebiecht dat ik u wil verleiden die weg op te gaan of te blijven volgen. Ik zie het in de realiteit ook floreren. Waar parochies de bange vraag *Waar blijven we?* inruilen voor de vraag *Hoe kunnen wij voor mensen van nu functioneren als herberg langs hun pad?* daar ontstaat nieuw elan. Zeker het is allemaal niet eenvoudig, maar het kan. Nodig is een systematische aanpak, maar bovenal vertrouwen.

Ook dat zie ik in de praktijk, bijvoorbeeld in de parochie De Emmaüsgangers in Rotterdam. Rob Lijesen heeft die parochie prachtig beschreven in zijn boekje "Creativiteit als spiritualiteit. Het geheim van een herberg op zuid". Vertrouwen blijkt het hart te vormen van de weg die men gaat. Dat vertrouwen blijkt uit allerlei dingen, bijvoorbeeld uit het lied dat bijna het parochielied is geworden: "Van u is de toekomst, kome wat komt". Natuurlijk, ook deze parochie slaat de schrik wel eens om het hart. Dan komt de bange vraag naar boven: Hoe zal het er over 10, 15 jaar uitzien? Wat als er geen vrijwilligers meer zijn? Dan doen we het anders, maar we blijven zingen: Van u is de toekomst, kome wat komt!

Algemeen

- Jan Gunnarsson and Olle Blohm, (2003) *Hostmanship. The art of making people feel welcome*, Stockholm, 138 blz. Uitgaande van een grote verscheidenheid van situaties – uit het leven gegrepen – wordt in dit boekje de kunst van de gastvrijheid geïllustreerd.
- Rolf Zerfass, (1991) *Christliche Gemeinde – Heimat für alle?* In: Günter Koch/Josef Pretschner (hrsg.), 'Kirche als Heimat', Würzburg. Centraal staat de gedachte dat de huidige situatie van de kerk, getypeerd als ballingschap, perspectieven biedt voor het ontwikkelen van een nieuw zicht op God en op onze roeping als geloofsgemeenschap. Daarover gaat in de grond van de zaak ook het afscheidscollege van:
- Ernest Henau, (2006) *Hoe kunnen wij zingen op vreemde grond. Over kerk als minderheid*. Titus Brandsma Instituut/Valkhof Pers, 40 blz.
- Martin de Geus, (1995) *Ruim leven, gastvrij geloven*. Kampen, 206 blz.
- René Hornikx (2003) *Een huis vol verhalen*. Verhalen en getuigenissen voor bezinning en gesprek. Kampen, 310 blz. 365 verhalen gerangschikt naar aspecten van gastvrijheid.
- Sake Stoppels, (1997) *Een gastvrij onthaal*. Gids voor inloopcentra en andere vormen van kerkelijke gastvrijheid, Kampen, 100 blz.
- Jan Hendriks, (1999) *Gemeente als herberg, een concrete utopie*, Kampen, 216 blz.

Liturgie

- Paul Post, (2005, 4). *Re-inventing liturgy: de liturgische beweging voorbij*. *Literatuurbericht liturgiewetenschap*. In: *Praktische Theologie*; 21 blz.
- Peter Millar, *Op weg met Iona, Meditaties voor geïnspireerd leven*. 2008. Kampen, 160 blz. Heeft het karakter van een brevier; voor elke dag drie maal een bezinningsmoment.
- Peter Hendriks en Tom Schoemaker (2004), *Het hemels gelag. Vernieuwend vieren tot op de bodem*. Zoetermeer, 220 blz.

Pastoraat

- Rolf Zerfass, (1980), *Seelsorge als Gastfreundschaft*. In: 'Diakonia, Internationale Zeitschrift für die Praxis der Kirche', Jrg 11, 293-305. In het Nederlands vrij vertaald door Chris C.G.M. 't Mannetje, onder de titel: 'Pastoraat als gastvrijheid'. Digitaal beschikbaar bij de redactie.

Diaconaat

- Jan Maasen e.a. (z.j.), *Gastvrijheid als kenmerk van diaconaal handelen*. Uitgave: Pastorale Dienstverlening van het bisdom Rotterdam, 44 blz.
- Pim van de Kerk, (z.j.), *De geur van de herberg. Kijkje in de keuken van het missionair-diaconaal werk in Noord-Oost Groningen*, Leens, 98 blz.

Compositie van de gemeente

- Jan Hendriks (2008), *Vergaderen van de plurale gemeente. De compositie van de gemeente* (17 blz.). Opgenomen in: 'Verlangen en Vertrouwen. Het hart van gemeentebouw', Kampen. Gastvrijheid is het model waarin de pluraliteit constructief vorm krijgt. Het begrippenpaar dominant-minderheid wordt vervangen door wederkerigheid, bij elkaar te gast zijn.

Cases

- Rob Lijesen (2003), *Creativiteit als spiritualiteit. Het geheim van een herberg op zuid*. Kampen, 132 blz.
- Jan Hendriks, *Kijken met andere ogen. Een rondreis langs open en gastvrije kerken*. Kampen, 175 blz. Systematische weergave van de inzendingen van een prijsvraag van de stichting 'Leve de Kerk'.
- Christian Herwartz, (2004). *Gastfreundschaft. Der ständige Wechsel vom Gast zum Gastgeber und wieder zum Gast*. 432 blz. In deze bundel vertrouwen 180 mensen elkaar en de lezers hun ervaringen toe als deelnemer in een woongemeenschap in Berlijn. De verhalen zijn niet bewerkt en niet verkort. Aanleiding is het 25-jarig bestaan van deze woongemeenschap, waarvan ook de 'Jesuitenkommunität Kreuzberg' deel uitmaakt. Niet in de boekhandel. E-mail: christian.herwartz@jesuiten.org.